

Fysieke aantrekkelijkheid van kleuters*

Effecten op populariteit, sociaal gedrag, en sociale vaardigheden

W. KOOMEN EN H. C. HELDENS

Vakgroep Groepspsychologie, Universiteit van Amsterdam.

Samenvatting

Verondersteld werd dat 1. fysiek aantrekkelijke kleuters meer populair zijn dan fysiek minder aantrekkelijke kleuters, dat 2. aan de eerstgenoemden meer positief sociaal gedrag en minder negatief sociaal gedrag wordt toegekend dan aan de laatstgenoemden, en dat 3. de eerstgenoemden sociaal vaardiger zijn dan de laatstgenoemden. Deze veronderstellingen werden getoetst in een onderzoek onder 80 kleuterschool-leerlingen, met als onafhankelijke variabelen fysieke aantrekkelijkheid, leeftijd en sekse en als afhankelijke variabelen sociometrisch bepaalde populariteit, sociabiliteit en agressie, en via een rollenspel met poppen en leidster-beoordelingen verkregen maten van sociale vaardigheden. Slechts de eerste veronderstelling werd duidelijk gesteund; fysieke aantrekkelijke kleuters bleken meer populair dan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. In de bespreking werd o.m. het praktisch belang van dit en soortgelijk onderzoek aan de orde gesteld.

1. Inleiding en probleemstelling

'Wie mooi is, is goed'. Uit veel sociaal-psychologisch onderzoek blijkt dat mensen zich vaak door deze regel laten leiden bij hun beoordeling van anderen. Zo vond Dion (1972) dat waarnemers het waarschijnlijker achtten dat een fysiek onaantrekkelijk kind dat een overtreding had begaan, een dergelijke overtreding weer zou plegen dan een fysiek aantrekkelijk kind. Dit laatste zou bovendien een minder permanente dispositie tot antisociaal gedrag bezitten. Landy en Sigall (1974) vonden in een experiment over de beoordeling van opstellen dat de bekwaam-

heid van aantrekkelijke schrijfsters en de kwaliteit van haar produkten gunstiger werden beoordeeld dan die van minder aantrekkelijke schrijfsters, en dit vooral indien de 'objectieve' kwaliteit van het opstel betrekkelijk laag was. Cash et al. (1977) toonden in een experiment over toeschrijving van psychische stoornissen aan dat fysiek aantrekkelijke, vrouwelijke geïnterviewden minder gestoord werden gevonden dan hun minder aantrekkelijke tegenhangers; ook werd de prognose voor de eersten beter geacht. Overigens blijkt ook dat wie goed is, mooi wordt gevonden (vgl. Gross en Crofton, 1977). De genoemde voorbeelden zijn met vele te vermeerderen. Nu wijzen niet alle resultaten in dezelfde richting. Zo vonden Dermen en Thiel (1975) dat aan aantrekkelijke vrouwen vergeleken met onaantrekkelijke ook minder positieve kenmerken als ijdelheid, egotisme en een bourgeois-oriëntatie werden toegeschreven. Voorts toonden Sigall en Ostrove (1975) weliswaar aan dat proefpersonen voor inbraak zwaardere straffen gaven aan een onaantrekkelijke dan aan een aantrekkelijke vrouw, maar deze onderzoekers vonden ook dat een aantrekkelijke oplichtster zwaarder werd gestraft dan een onaantrekkelijke.

Dit lijken echter uitzonderingen. De overgrote meerderheid van de onderzoeken wijst op het bestaan van het 'beautiful is good'-stereotype m.b.t. fysieke aantrekkelijkheid; voor een overzicht raadplege men Berscheid en Walster (1974) en Adams (1977).

Nu bevatten stereotypen soms een al dan niet grote kern van waarheid. Deze kern kan het gevolg zijn van een 'self-fulfilling prophecy' (vgl. Jones, 1977); iemands verwachtingen over een ander kunnen zijn gedragingen tegenover die ander beïnvloeden, hetgeen de ander er toe kan brengen zich te gedragen op een wijze die de oorspronkelijke (onjuiste) verwachtingen bevestigt. Adams (1977) werkte deze gedachten met betrekking tot de variabele fysieke aantrekkelijkheid uit in een viertal veronderstellingen, die door ons werden gebruikt om onderzoeksvragen op te stellen.

Adams' eerste en meest centrale veronderstelling

* Voor hun medewerking aan dit onderzoek zijn wij dank verschuldigd aan de teams van de kleuterscholen St. Elisabeth en het Wilgenroosje, aan directieleden en leidsters van de dagverblijven Prinses Marijke, Prinses Juliana en Prinses Margriet, alle te Amsterdam, en aan Lies Heldens.

betreft het bestaan van het eerder genoemde stereotype m.b.t. fysieke aantrekkelijkheid. Dit stereotype lijkt reeds op jonge leeftijd aanwezig te zijn (vgl. Dion en Berscheid, 1974), en zal dus ook bestaan, zo mag worden verondersteld, bij de door ons onderzochte groep van kleuters. Aan fysieke aantrekkelijkheid zullen gunstige verwachtingen worden gekoppeld. Hierbij aansluitend, werd door ons als eerste onderzoeksvraag gesteld: zijn fysiek aantrekkelijke kleuters meer populair dan fysiek minder aantrekkelijke kleuters?

In de tweede plaats veronderstelt Adams dat fysieke aantrekkelijkheid verschillend gedrag opwekt. De op grond van het stereotype verschillende verwachtingen t.a.v. fysiek aantrekkelijken en onaantrekkelijken zullen enerzijds leiden tot positief sociaal gedrag tegenover aantrekkelijken en anderzijds tot minder positief sociaal gedrag tegenover onaantrekkelijken. Fysiek aantrekkelijken ontvangen derhalve gunstiger 'social exchanges' dan onaantrekkelijken. In de derde plaats stelt Adams, dat als gevolg van het ontvangen van betrekkelijk consistente positieve of negatieve sociale reacties van anderen, fysiek aantrekkelijke en onaantrekkelijke personen waarschijnlijk verschillende 'social images', verwachtingen t.a.v. zichzelf, en interpersoonlijke wijzen van optreden zullen internaliseren. Bovendien – en dat is Adams' vierde veronderstelling, die overigens niet duidelijk verschilt van zijn derde – zullen aantrekkelijke mensen waarschijnlijk van meer zelfvertrouwen getuigende gedragspatronen aan de dag leggen dan fysiek minder aantrekkelijke mensen. Op grond van het voorgaande kan worden gesteld dat ook kleuters tegenover hun aantrekkelijke leeftijdsgenoten positiever sociaal gedrag zullen vertonen dan tegenover hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. Daar positief en negatief sociaal gedrag er in het algemeen toe leiden dat er met gelijke munt wordt terugbetaald, zullen de kleuters van hun aantrekkelijke leeftijdsgenoten derhalve positiever sociaal gedrag ontvangen dan van hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. In aansluiting hierop werd als tweede onderzoeksvraag geformuleerd: kennen kleuters aan hun aantrekkelijke leeftijdsgenoten meer positief sociaal gedrag en minder negatief sociaal gedrag toe dan aan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten?

Verder kan op grond van het voorgaande worden gesteld dat in samenhang met de positievere sociale uitwisselingen, de gunstiger sociale omgeving, en positievere zelf-beelden, aantrekkelijke kleuters in grotere mate sociale vaardigheden zullen ontwikkelen dan fysiek minder aantrekkelijke kleuters. Als derde onderzoeksvraag werd daarom gesteld: zijn fysiek aantrekkelijke kleuters sociaal vaardiger dan hun

minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten?

Gepoogd werd antwoorden te geven op de drie hier gestelde vragen via een onderzoek onder kleuterschool-leerlingen met naast fysieke aantrekkelijkheid, ook leeftijd en sekse als onafhankelijke variabelen. De afhankelijke variabelen hierbij waren sociometrisch bepaalde populariteit, alsmede eveneens sociometrisch bepaalde agressie en sociabiliteit als maten voor sociaal gedrag, en voorts via een rollenspel met poppen en beoordelingen van leidsters verkregen maten van sociale vaardigheden. Leeftijd en sekse werden ingevoerd omdat in verwant onderzoek (Dion en Berscheid, 1974), waaraan door ons veel werd ontleend, gebleken was dat deze variabelen effecten hadden op één of meer afhankelijke variabelen.

De gestelde vragen hebben duidelijk een praktisch belang. In de bespreking van de resultaten van dit en ander onderzoek komen we terug op dit belang.

2. Methode van onderzoek

2.1. Proefpersonen

Gepoogd werd de gegevens te verkrijgen van de leerlingen van twee Amsterdamse kleuterscholen die verdeeld waren over zeven klassen. Bruikbare gegevens met betrekking tot de in het onderzoek te gebruiken variabelen werden verkregen voor 92 leerlingen. De aldus verkregen aantallen proefpersonen bleken in twee klassen klein te zijn, nl. vier en zeven, en bovendien qua sekse nogal scheef verdeeld. Een gevolg hiervan zou zijn dat de door deze proefpersonen bij de sociometrische beoordelingen te ontvangen aantallen keuzen gering zouden zijn en tamelijk onvergelijkbaar met de in de overige klassen te ontvangen aantallen; het verschil leek te groot om het via een correctie-procedure te niet te kunnen doen. Daarom werd besloten de gegevens van de proefpersonen uit deze twee klassen niet te gebruiken. Verder werd nog één mannelijke leerling buiten het onderzoek gelaten, daar hij naar het oordeel van de hoofdleidster onvoldoende bekend was met de leerlingen van zijn klas. Dit bracht het uiteindelijke aantal proefpersonen op 80; de verdeling over de klassen was 17, 20, 14, 14 en 15.

2.2. De onafhankelijke variabelen

Sekse: Ter wille van de zorgvuldigheid werd de sekse van de proefpersonen vastgesteld aan de hand van de schooladministratie. Er waren 38 jongens en 42 meisjes.

Leeftijd: De leeftijden van de proefpersonen liepen van vier jaar tot en met zes jaar en elf maanden. Ook deze variabele werd bepaald aan de hand van de schooladministratie. Via een zodanige dichotomisering dat per geslacht twee subgroepen met zo veel mogelijk gelijke aantallen ontstonden, werden jongere en oudere leerlingen onderscheiden. Voor zowel jongens als meisjes werden leerlingen met een leeftijd van maximaal vijf jaar en vijf maanden tot de jongere leeftijdsgroep gerekend.

Fysieke aantrekkelijkheid: Ten behoeve van de beoordeling op fysieke aantrekkelijkheid en van de sociometrische beoordelingen werd van elke proefpersoon op een zo gestandaardiseerd mogelijke wijze een foto gemaakt. De proefpersonen werden zittend afgebeeld, ten voeten uit, op zwart-wit foto's van ongeveer 12×8 centimeter. Daar verschillen in gelaatsuitdrukking de beoordelingen zouden kunnen beïnvloeden, werd met behulp van een puzzelplaat geprobeerd de variatie in gelaatsuitdrukkingen zoveel mogelijk te beperken. De proefleider vroeg de proefpersoon, als deze eenmaal gezeten was, wat er op de puzzelplaat stond en nam dan de foto. De puzzelplaat bevond zich op enige afstand naast de camera, opdat de proefpersoon met enigszins afgewend hoofd op de foto zou komen. Hierdoor boden de foto's aan de beoordelaars meer informatie over de vorm van het hoofd en over de toestand van het haar dan het geval zou zijn indien de proefpersoon recht in de lens zou hebben gekeken.

Twaalf volwassen beoordelaars (zes echtparen) die op enkele uitzonderingen na geen van de proefpersonen kenden, beoordeelden de foto's – in aansluiting op de procedure van Dion en Berscheid (1974) – per klas en voor jongens en meisjes apart op aantrekkelijkheid; hierbij werd gebruik gemaakt van een zevenpuntsschaal. De foto's werden de beoordelaars in enveloppen aangeboden; per klas waren er twee enveloppen, met de foto's van resp. de jongens en de meisjes. De volgorde van de klassen werd per beoordelaar aselekt bepaald, evenals de volgorde per klas van de jongens-foto's en de meisjes-foto's. Bovendien werd de volgorde van de foto's in een envelop per beoordelaar gewijzigd door ze te schudden als een pak kaarten. De variatie in volgorden werd aangebracht om systematische volgorde-effecten zo gering mogelijk te maken.

De gemiddelde correlatie tussen de beoordelaars bedroeg .37. De interbeoordelaars-betrouwbaarheid, zoals gemeten met behulp van variantie-analyse (vgl. Winer, 1971, p. 283 e.v.) bedroeg .83. De score per proefpersoon was de som van de door hem ontvangen beoordelingen op aantrekkelijkheid.

Evenals de beide andere onafhankelijke variabe-

len werd ook de variabele fysieke aantrekkelijkheid gedichotomiseerd. Binnen de vier subgroepen, ontstaan door het kruisen van de variabelen leeftijd en sekse, werd een zodanige splitsing van de aantrekkelijkheidscores gemaakt, dat zoveel mogelijk gelijke aantallen resulteerden.

2.3. De afhankelijke variabelen

Sociometrische keuzen: populariteit, agressie en sociabiliteit. De keuzen met betrekking tot een aantal kenmerken, uitgebracht door de proefpersonen op hun klasgenoten, werden verkregen met behulp van een techniek gebaseerd op de 'Picture Sociometric Technique' van McCandless en Marshall (1957), zoals gerapporteerd door Plantenga (1971).

De van de proefpersonen genomen foto's werden in aselecte volgorde per klas op kartonnen borden geplakt. De proefpersonen wezen in antwoord op vragen van de proefleider ('Noem eens een jongetje/meisje, dat . . .') foto's van hun klasgenoten aan. De kenmerken werden ontleend aan Dion en Berscheid (1974), die overigens ook de McCandless-procedure hanteerden. Overgenomen werden hun variabelen positieve populariteit (. . . je aardig vindt), negatieve populariteit (. . . je niet aardig vindt), positieve agressie met 6 items (. . . veel vecht; jou ineens zo maar slaat en jij hebt het niet geplaagd; tegen de juf schreewt of haar slaat; je uitscheldt; rare dingen zegt; je pijn kan doen) en negatieve agressie met 3 items (. . . niet vecht of schreeuwt; niet slaat en ook niet terugslaat als iemand anders het geslagen heeft; het griezelig op de kleuterschool vindt). Terwille van de duidelijkheid zullen de variabelen positieve en negatieve agressie hier voortaan worden aangeduid als agressie en submissie. Het laatstgenoemde item van de variabele submissie stond bij Dion en Berscheid voor de variabele Fearfulness, maar werd door ons op inhoudelijke grond ingedeeld bij de variabele submissie. Verder namen we de variabele Friendly Approach, herdoopt als sociabiliteit, met 4 items over (. . . erg aardig is voor andere kinderen; het leuk vindt om bij andere kinderen te spelen; andere kinderen troost als ze zich pijn gedaan hebben of verdrietig zijn; veel met andere kinderen praat). Dion en Berscheid gebruikten voorts nog de volgende variabelen: Positive en Negative Conformity, Adult Dependency, Child Dependency, Independence, Crying, Distractibility, Activity, Teasing, Achievement, Peer succorance, en Fear-provoking. Deze variabelen werden door ons niet overgenomen, daar ze hetzij in het onderzoek van Dion en Berscheid geen significante verschillen vertoonden, hetzij niet in ons theoretisch kader pasten, hetzij te zeer

overlapt met wel door ons opgenomen variabelen. Onderscheid werd gemaakt tussen jongens- en meisjeskeuzen. Jongens vroeg de proefleider eerst om jongens te noemen, en meisjes vroeg hij om meisjes te noemen. De proefleider vroeg bij elk item door totdat de proefpersoon geen ander meer noemde.

Sommige proefpersonen noemden veel klasgenoten, andere proefpersonen brachten weinig of geen keuzen uit. Zouden alle keuzen bij de scoring meetellen, dan zouden de scores in nogal sterke mate bepaald worden door de proefpersonen die veel keuzen hadden uitgebracht, hetgeen onwenselijk lijkt. Een oplossing zou zijn om weinig keuzen mee te tellen, hetgeen echter verlies van informatie kan betekenen. Om de gulden middenweg te vinden werden frequentietabellen opgesteld van het aantal uitgebrachte keuzen per item en per klas. Op grond van die tabellen werd besloten dat bij positieve en negatieve populariteit (met betrekkelijk veel uitgebrachte keuzen) de eerste drie door een proefpersoon uitgebrachte keuzen zouden meetellen bij de scoring, en dat bij agressie, submissie en sociabiliteit (met minder uitgebrachte keuzen) met de eerste twee keuzen zou worden volstaan. Per proefpersoon werd vervolgens bepaald hoeveel van de 'meetellende' keuzen hij bij elk item had ontvangen. Teneinde tot maten voor de variabelen te komen, werden de correlaties tussen de 15 items over de proefpersonen bepaald.

De twee items waarmee positieve en negatieve populariteit was gemeten, correleerden significant negatief ($r = -.51$). Op grond van dit resultaat werd populariteit gemeten door de score op positieve populariteit te verminderen met die op negatieve populariteit.

De items waarmee agressie was gemeten, correleerden onderling zeer significant; de correlaties varieerden van .41 tot .66. Van de drie items waarmee submissie was gemeten, correleerden er twee onderling significant, maar deze twee correleerden niet of nauwelijks met de agressie-items, hetgeen erop wijst dat ze niet op één dimensie liggen. Door dit resultaat wordt een groot vraagteken gezet bij de procedure van Dion en Berscheid, die agressie- en submissie-items zonder meer combineerden tot een totale agressie-score, er kennelijk van uitgaande dat agressie en submissie op één dimensie liggen. Voor ons was het resultaat in elk geval aanleiding om (totale) agressie slechts te meten met de agressie-items, en om de submissie-items te laten vallen.

Van de vier sociabiliteitsitems viel één item (veel met andere kinderen praten) enigszins uit de toon door nogal lage correlaties met de overige drie en door niet onaanzienlijke correlaties met de agressie-items. Daarom werd besloten ook dit item te laten

vallen, en sociabiliteit te meten met behulp van de drie overblijvende en onderling significant samenhangende items; de correlaties varieerden van .41 tot .65.

De betrouwbaarheid bedroeg voor populariteit .69, voor agressie .85 en voor sociabiliteit .75. Zoals tevoren werd de betrouwbaarheid via variantie-analyse (vgl. Winer, 1971, p. 283 e.v.) bepaald. Voor populariteit was vanwege de negatieve correlatie tussen de items een verandering van de methode nodig. Gebruikt werd de methode waarbij een aanpassing voor ankerpunten plaats vindt (vgl. Winer, 1971, p. 289 e.v.); de scores op negatieve populariteit werden hierbij voorzien van een minteken.

Sociale vaardigheden: meting via rollenspel. Metingen aangetroffen in de literatuur, zoals het benoemen van emoties aan de hand van foto's of het van blokken stapelen van bergen en de proefpersoon vragen hoe die er in de ogen van de proefleider uitzien (Gottman et al., 1975), leken ons te ver verwijderd van hetgeen ons bij het begrip sociale vaardigheden voor ogen staat, nl. passend gedrag in sociale situaties. Daarom is geprobeerd een andere meting te ontwikkelen. Het beste leek de proefpersonen te brengen in gestructureerde sociale situaties, waarbij de proefleider de beschikking zou hebben over geïnstrueerde kleuters die tegenover elke proefpersoon steeds hetzelfde gedrag zouden vertonen. Op grond van allerlei praktische redenen is hiervan echter afgezien. Een goede benadering lijkt ons het volgende. Van de proefpersonen werd gevraagd zich met behulp van een handpop in een rollenspel te verplaatsen. Zij konden daarbij kiezen uit een konings-, een oma-, een prinsessen- en een agentenpop. De proefleider hanteerde in het rollenspel een Jan Klaassenpop. Van de proefpersonen werd verwacht dat zij reageerden op de vragen en opmerkingen die de proefleider via de Jan Klaassenpop tot hen richtte. In twee vooronderzoeken met resp. vijf en tien kleuters uit dagverblijven werd de test uitgeprobeerd en aangepast. De beoordelingen werden steeds met kleuterschoolleiders doorgenomen.

De uiteindelijke test bevat de volgende vier situaties:

1. Zich bekend maken. Van de proefpersoon wordt verwacht dat hij groet, zijn naam noemt en iets over zichzelf vertelt. Dit onderdeel bevat vier items.
2. Samen spelen. De proefpersoon moet ingaan op een voorstel om mee te doen met een spelletje. Hij moet ook zelf een spelletje bedenken. Hier zijn drie items.
3. Troosten. Hierbij moet de proefpersoon troosten

als daar om wordt gevraagd. Ook hier zijn drie items.

4. Assertiviteit. Van de proefpersoon wordt verwacht dat hij op een directe manier voor zichzelf opkomt indien hij (verbaal) wordt aangevallen. Ook hier drie items.

Tevens wordt het aantal klappen dat de proefpersoon aan de pop van de proefleider geeft, geteld.

De instructie en de items stippelden een bepaald 'vraag- en antwoordspel' uit. Als een proefpersoon geen antwoord gaf of een ander antwoord dan voorzien, bracht de proefleider hem op de hoogte van het 'goede' antwoord, en ging vervolgens verder. Zo bezat elke proefpersoon voor elke vraag dezelfde informatie ongeacht zijn reactie op het voorgaande item, en konden de items als onafhankelijk worden beschouwd.

Een antwoord in termen van de vraag werd gehonoreerd met een score één. Andere antwoorden ontvingen ook deze score, indien zij het gesprek gaande hielden en als relevant konden worden aangemerkt ofwel indien ze, bij de assertiviteitsitems, van assertiviteit getuigden. Als voorbeelden kunnen hier worden genoemd de antwoorden 'ik hou niet van auto's' en 'haal ze dan eens' op de vraag 'Ik heb thuis veel auto's (poppen, voor meisjes) . . . jij ook?'

De overige reacties of geen reacties ontvingen de score nul. Als bezwaar dient hierbij te worden genoemd dat de scoring van de reacties niet objectief is en dat de bepaling van de betrouwbaarheid van deze scoring op praktische gronden niet is geschied.

Teneinde tot een maat of tot maten voor sociale vaardigheid te komen, werden de correlaties tussen de 14 items bepaald. Vervolgens werden vijf minder goede items, die met de totaalscore een correlatie kleiner dan .40 vertoonden, geschrapt. Daarna werd via inspectie van correlatie patronen naar 'clusters' van items gezocht. Daarbij kwam de variabele assertiviteit naar voren, bestaande uit vijf items die significante intercorrelaties ($p < .05$, éézijdige toetsing) op één uitzondering na vertoonden. De items waren de drie assertiviteitsitems en twee items uit de fase waarin het zich bekend maken plaatsvond, en waarvan er tenminste één een duidelijk assertiviteitsaspect heeft. Daarnaast kon de variabele troosten, bestaande uit de drie significant samenhangende troost-items, worden onderscheiden. De betrouwbaarheid bedroeg voor assertiviteit .56 en voor troosten .58.

Sociale vaardigheden: meting via leidster-beoordelingen. Hierbij werd als uitgangspunt gekozen een in een onderzoek van Ross (1974) ontwikkelde sociale

competentie-schaal, bestaande uit 36 items. Besloten werd de door Ross na factor-analyse verkregen drie belangrijkste factoren, nl. interesse-participatie, agressie en sociabiliteit te gebruiken. Om niet te zeer beslag te leggen op de tijd van de leidsters werden deze drie factoren elk met behulp van vier items gemeten. De selectie van de items uit de lijst van Ross geschiedde in het algemeen zo dat ze op de relevante factor een zo hoog mogelijke en op de twee andere factoren een zo laag mogelijke lading hadden. De leidsters gaven per item via een zevenpuntsschaal aan in hoeverre het in het item genoemde gedrag van toepassing was. De proefpersoon ontving per factor via optelling van de scores op de relevante items een score.

3. Resultaten

Teneinde de effecten van de drie onafhankelijke variabelen fysieke aantrekkelijkheid, leeftijd en sekse op de afhankelijke variabelen vast te stellen werd gebruik gemaakt van een $2 \times 2 \times 2$ variantie-analyse. Daaraan voorafgaande leek het nuttig na te gaan of er voor fysieke aantrekkelijkheid en de afhankelijke variabelen een effect van de klas was, dat, indien aanwezig, de aan te tonen verbanden zou kunnen storen. Dit geschiedde door middel van een 5 (klassen) $\times$ 2 (sekse) variantie-analyse. Een klasse-effect werd gevonden voor de rollenspel-meting assertiviteit en de via leidster-beoordelingen gemeten variabele interesse-participatie. Opheffing van de storende werking via het opnemen van de factor klasse in de variantie-analyse leek gelet op het aantal proefpersonen geen oplossing te bieden. Daarom werd de voorkeur gegeven aan een transformatie van de scores tot z-scores, waardoor voor de verschillen tussen de klassen werd gecorrigeerd.

Via genoemde variantie-analyse werd getoetst of fysiek aantrekkelijke kleuters meer populair zijn dan fysiek minder aantrekkelijke kleuters. Dit bleek inderdaad het geval ($F^{(1)} = 4,69$, $p < .05$). Aantrekkelijke kleuters bleken meer populair (gemiddeld 2,4) dan minder aantrekkelijke kleuters (gem. 0,2). Leeftijd en sekse bleken niet van invloed op populariteit (resp. $F=0,00$ en $F=1,67$; beide Niet Significant). Evenmin was er sprake van significante interactie-effecten tussen de drie onafhankelijke variabelen op populariteit.

Fysieke aantrekkelijkheid bleek niet van invloed op de *sociometrisch bepaalde* agressiviteit en sociabiliteit (resp. $F = 0,29$ en $F = 2,34$; NS), zodat niet kan worden gesteld (onze tweede onderzoeksvraag) dat kleuters aan hun aantrekkelijke leeftijdsgenoten

meer positief sociaal gedrag en minder negatief sociaal gedrag toekennen dan aan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. Leeftijd was op agressiviteit ($F = 0,30$; NS) niet, en op sociabiliteit ($F = 2,87$; $p < .10$) in zeer lichte mate van invloed; oudere kinderen werden als sociabeler beoordeeld dan jongere (gem. 7,0 en 5,3). Verder bleken jongens significant ($F = 6,65$, $p < .01$) agressiever te worden beoordeeld door hun klasgenoten dan meisjes, met gemiddelden resp. 18,0 en 12,7. Voor de sociometrisch bepaalde sociabiliteit was er geen sekse-verschil ($F = 0,93$; NS). Ook hier waren geen significante interactie-effecten.

Bij de derde onderzoeksvraag (zijn fysiek aantrekkelijke kleuters sociaal vaardiger dan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten?) waren de afhankelijke variabelen assertiviteit en troosten (rollenspel), en interesse-participatie, agressiviteit en sociabiliteit (*leidster-beoordelingen*). Slechts op troosten bleek aantrekkelijkheid een zwak effect te hebben ($F = 2,83$, $p < .10$), aantrekkelijke kinderen troosten wat meer dan minder aantrekkelijke kinderen (gem. 2,3 en 2,0). Voor assertiviteit en de door de leidsters beoordeelde interesse-participatie, agressiviteit en sociabiliteit waren de F-waarden van aantrekkelijkheid resp. 0,01; 0,88; 0,06; en 0,42 (geen van alle significant). Verder bleken jongens (gem. 0,3) assertiever dan meisjes (gem. -0,2) met een F-waarde van 6,81 ($p < .01$), en wederom agressiever (gem. 13,5 en 9,9) met een F-waarde van 11,64 ($p < .001$). Voor troosten, interesse-participatie en sociabiliteit waren er geen sekse-verschillen (resp. F-waarden 0,15; 0,01 en 0,02, NS). Met betrekking tot leeftijd werd gevonden dat oudere kinderen (gem. 0,3) assertiever waren dan jongere (gem. -0,2) met een F-waarde van 5,67 ($p < .05$). Op de variabele interesse-participatie was er een zwak effect van leeftijd ($F = 3,22$, $p < .10$); oudere kinderen behaalden een hogere score (gem. 0,2) dan jongere (gem. -0,2). Leeftijd was niet van invloed op troosten, en door de leidsters beoordeelde agressiviteit en sociabiliteit (resp. F-waarden 0,01; 1,15 en 2,16; NS). Voor de hier behandelde afhankelijke variabelen waren er, evenmin als tevoren, geen significante interactie-effecten.

Door middel van het gebruik van extreme groepen met betrekking tot fysieke aantrekkelijkheid werd exploratief gepoogd de onderzoeksvragen op verscherpte wijze te toetsen. Voor het hoge niveau van aantrekkelijkheid werden de vier proefpersonen met de hoogste en voor het lage niveau de vier proefpersonen met de laagste scores genomen. Vervolgens werden wederom $2 \times 2 \times 2$ variantie-analyses, met

duis vier waarnemingen per conditie, uitgevoerd.

Fysieke aantrekkelijkheid bleek slechts één marginaal ($F = 4,05$, $p < .10$, $df. = 1$ resp. 24) significant effect te hebben, nl. op de *sociometrisch bepaalde* sociabiliteit. Aantrekkelijke kinderen bleken als meer sociabel (gem. 7,3) te worden gezien dan minder aantrekkelijke kinderen (gem. 4,3). In verband met het exploratieve karakter van deze toetsing en het feit dat voor de factoren leeftijd en sekse de toetsing vanwege de kleinere aantallen proefpersonen op een zwakkere wijze plaats vindt, is nagelaten hier over de overige resultaten te rapporteren.

Verder werd nog exploratief onderzocht of er bij de sociometrische beoordelingen door jongens andere effecten waren dan bij de beoordelingen door meisjes. Daartoe werden per proefpersoon ontvangen sociometrische keuzen uitgesplitst in keuzen ontvangen van jongens en keuzen ontvangen van meisjes. Door middel van variantie-analyse werd aangetoond dat fysieke aantrekkelijkheid in beide gevallen wederom slechts van invloed was op populariteit. Voor de van jongens ontvangen sociometrische keuzen was het verband marginaal significant ($F = 3,11$; $p < .10$), voor de van meisjes ontvangen keuzen was het verband significant ($F = 4,00$; $p < .05$). Ook hier blijven de overige resultaten onvermeld.

4. Bespreking

Zoals voorspeld, werd gevonden dat fysiek aantrekkelijke kleuters meer populair waren dan fysiek minder aantrekkelijke kleuters. Er kon echter niet worden aangetoond dat kleuters aan hun aantrekkelijke leeftijdsgenoten meer positief sociaal gedrag en minder negatief sociaal gedrag toekennen dan aan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. Slechts in een exploratie met extreme groepen werd een marginaal significant resultaat gevonden; aantrekkelijke kinderen bleken als meer sociabel te worden gezien dan minder aantrekkelijke kinderen. Ook met betrekking tot de laatste onderzoeksvraag werd weinig resultaat geboekt. Aantrekkelijke kleuters bleken niet sociaal vaardiger dan hun minder aantrekkelijke leeftijdsgenoten. Zij troostten slechts wat meer; en dit resultaat was dan nog marginaal significant.

Speculerend over verklaringen voor deze resultaten, kan worden opgemerkt dat wellicht bij het opstellen van de onderzoeksvragen door ons het belang van fysieke aantrekkelijkheid is overschat. In veel onderzoek naar deze variabele wordt gewerkt met eerste indrukken. Tevens is het zeer wel denkbaar

dat, zoals Berscheid en Walster (1974) naar voren brengen, aantrekkelijkheid vooral in het beginstadium van interactie belangrijk is, maar dat deze belangrijkheid een snelle teruggang beleeft als er additionele informatie over de ander naar voren komt. Aldus kan vanuit het onderzoek naar eerste indrukken een ongerechtvaardigde generalisatie van resultaten naar meer langdurige interacties plaats hebben gevonden. Voor de eerste stap in het door ons in de inleiding geschetste systeem is dan ook inderdaad nog steun gevonden, voor de overige nauwelijks. Het systeem is blijkbaar zwak, het wordt verstoord door nieuwe informatie omtrent de persoon en door vele andere factoren. Waarschijnlijk verliest het systeem echter veel van zijn zwakheid, als de kleuters adolescenten zijn geworden. Op grond van onderzoek concludeert bijv. Saxe (1979): 'These trends indicate that from early elementary school through high school the use of physical attractiveness in the judgment of others increases'. Voor adolescenten lijkt lichamelijk schoon van het grootste belang. Zij zijn zeer begaan met hun uiterlijk, vooral in de relaties met het andere geslacht, al vindt vriendschapskeuze ook binnen de geslachten plaats op grond van aantrekkelijkheid (Cash en Derlega, 1978). De effecten van het aantrekkelijkheidsstereotype laten zich goed illustreren aan de hand van een onderzoek van Snyder et al (1977). In dat onderzoek ontvingen mannelijke proefpersonen onjuiste informatie over de aantrekkelijkheid van een vrouwelijke partner waarmee slechts telefonisch contact mogelijk was; zij verkeerden in de veronderstelling een aantrekkelijke dan wel een minder aantrekkelijke partner te hebben. In het gesprek pasten zij hun gedrag aan hun (onjuiste) mening aan, hetgeen voor hun vrouwelijke partners aanleiding was zich overeenkomstig het stereotype te gaan gedragen. Als zo'n mini-interactie al een dergelijk gevolg heeft, dan valt te verwachten, zoals eerder betoogd, dat iemands aantrekkelijkheid de aard van zijn vele interacties zal kleuren en vervolgens ook gevolgen zal hebben voor zijn sociale vaardigheden. Het mag dan ook geen opzien baren dat Jackson en Huston (1975) vonden dat aantrekkelijke vrouwelijke studenten zeer veel sneller reageerden op een onbeleefdheid van de proefleider dan onaantrekkelijke vrouwelijke studenten, en dat Goldman en Lewis (1977) aantoonde dat aantrekkelijke mannelijke en vrouwelijke studenten in telefoonconversaties als sociaal vaardiger werden beoordeeld dan hun minder aantrekkelijke tegenvoeters. Voorts vond Chaiken (1979) in een veldexperiment dat aantrekkelijke studenten over wat betere communicatieve vaardigheden beschikten dan onaantrekkelijke studenten.

Een andere verklaring voor de resultaten kan gezocht worden in de betrouwbaarheid en/of validiteit van de gebruikte meetinstrumenten. In het algemeen lijkt echter de betrouwbaarheid van de meetinstrumenten niet onbevredigend dan wel zijn er tussen de variabelen te verwachten relaties, die een indicatie voor de validiteit van de metingen vormen. Zo heeft fysieke aantrekkelijkheid een reeds vermelde samenhang met de sociometrisch bepaalde populariteit, welke laatste variabele bovendien samenhangt ($r = .41$) met de door de leidsters bepaalde sociabiliteit. Met betrekking tot de beide metingen van agressie is er een duidelijk sekse-effect, dat vaak wordt gevonden (bijv. Harden en Jacob, 1978); jongens zijn agressiever dan meisjes. Bovendien is er tussen de sociometrisch bepaalde meting en de door de leidsters bepaalde agressie een niet gering verband ($r = .59$). De sociometrisch bepaalde sociabiliteit blijkt significant te correleren ($r = .35$) met de door de leidsters bepaalde sociabiliteit. Het beeld van de met behulp van het rollenspel gemeten sociale vaardigheden, assertiviteit en troosten, is minder bevredigend. De betrouwbaarheden zijn tamelijk laag, en slechts assertiviteit vertoont enige correlaties met andere variabelen, o.a. met populariteit (.30). Alles te zamen lijkt het echter minder waarschijnlijk dat de resultaten van dit onderzoek kunnen worden verklaard door een te kort schieten van de meetinstrumenten.

Thans rijst de vraag naar het *praktisch belang* van onze bevinding dat reeds bij kleuters de fysieke aantrekkelijkheid in elk geval van invloed is op hun populariteit, vooral voor onderwijs en opvoeding. Een gebrek aan aantrekkelijkheid en dus populariteit dat op zich door de betrokkene trouwens al als minder positief zal worden ervaren, kan een belangrijke schakel zijn in een keten van gevolgen. En al blijkt uit ons onderzoek niet dat op zeer jeugdige leeftijd die schakel al van veel belang is, toch lijkt het nuttig om al vroegtijdig aandacht aan de fysieke aantrekkelijkheid van het kind te besteden, temeer daar er van cumulatieve effecten sprake zou kunnen zijn. Het proces kan men bij de wortel aanvatten. Ouders zouden die aantrekkelijkheid kunnen bevorderen door in de eerste plaats zorg te dragen voor een goede staat van het gebit en voor goede voedingsgewoonten terwijl daarnaast aandacht voor kleding, kapsel en uiterlijke verzorging van belang is. Daarnaast kan men de populariteit aanvatten. Zowel ouders als onderwijzend personeel zouden meer aandacht kunnen schenken aan de sociale vaardigheden van bepaalde kinderen (vgl. Van Hasselt et al., 1979), al zullen daarbij de praktische problemen bepaald niet gering

zijn. Verder is uit onderzoek gebleken dat onderwijzers de sociometrische structuur van hun klas kunnen beïnvloeden en daarbij meer acceptatie kunnen bewerkstelligen van leerlingen met een lage populariteit (vgl. Schmuck en Schmuck, 1979). Zo toonde Retish (1973) aan dat positieve bekrachtiging door de onderwijzer van leerlingen met een lage positie in de klas tot een hogere sociometrische status voor hen leidde.

De kwestie kan natuurlijk ook wijder worden gesteld. De effecten van de aantrekkelijkheid van een kind lijken immers niet beperkt tot zijn relaties met en zijn gedrag tegenover andere kinderen, maar zullen zich ook uitstrekken tot de interactie met twee andere socialisatie-figuren, nl. de ouders en onderwijzers. Adams (1977) vermeldt onderzoek waarin werd gevonden dat de aantrekkelijkheid van een kind de voorspellingen van zijn ouders over het persoonlijk-sociale succes van dat kind beïnvloedde (verwacht werd bijv. dat aantrekkelijke kinderen populairder zouden zijn). Berkowitz en Frodi (1979) vonden in een rollenspeleexperiment dat de 'ouder' die het kind moest helpen bij het maken van diens huiswerk, een onaantrekkelijk kind zwaarder strafte dan een aantrekkelijk kind. Op het terrein van het onderwijs verdient een onderzoek van Lerner en Lerner (1977) vermelding. In dit onderzoek onderlagere school-leerlingen bleek fysieke aantrekkelijkheid niet slechts positief samen te hangen met goede relaties met leeftijdsgenoten, maar ook met beoordelingen van de onderwijzer inzake de onderwijsprestatie en aanpassing, en met de werkelijke schoolprestatie. In elk geval lijkt ook in het onderwijs sprake van het in de inleiding geschetste 'self-fulfilling prophecy'-proces, waarbij de schoolprestaties niet buiten schot blijven. Zo zou fysieke aantrekkelijkheid via de verwachtingen van onderwijzers die op hun beurt de schoolprestaties van de leerlingen beïnvloeden, haar bijdrage kunnen geven aan het zg. Pygmalion-effect (vgl. Cooper, 1979). Zowel voor ouders als voor hen die het onderwijs verzorgen lijkt het daarom belangrijk te pogen de negatieve kringloop te doorbreken. In beide gevallen lijkt het besef van het circulaire proces curatief te werken. Men kan echter verder gaan en door juist positieve verwachtingen en gedrag het kind positief gedrag ontlocken.

Noot

1. Het aantal vrijheidsgraden bedraagt 1 resp. 72, tenzij anders vermeld.

Literatuur

- Adams, G. R., Physical attractiveness research. Toward a developmental social psychology of beauty, *Human Development*, 1977 (20) 217-239.
- Berkowitz, L. en A. Frodi, Reactions to a child's mistakes as affected by her/his looks and speech, *Social Psychology Quarterly*, 1979 (42) 420-425.
- Berscheid, E. en E. Walster, Physical attractiveness, in: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 7. New York, 1974, 157-215.
- Cash, T. F., J. A. Kehr, J. Polysen en V. Freeman, Role of physical attractiveness in peer attribution of psychological disturbance, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1977 (45) 987-993.
- Cash, T. F. en V. J. Derlega, The matching hypothesis: physical attractiveness among same-sexed friends, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1978 (4) 240-243.
- Chaiken, S., Communicator physical attractiveness and persuasion, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1979 (37) 1387-1397.
- Cooper, H. M., Pygmalion grows up: a model for teacher expectation communication and performance influence, *Review of Educational Research*, 1979 (49) 389-410.
- Dermer, M. en D. L. Thiel, When beauty may fail, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975 (31) 1168-1176.
- Dion, K. K., Physical attractiveness and evaluation of children's transgressions, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1972 (24) 207-213.
- Dion, K. K. en E. Berscheid, Physical attractiveness and peer perception among children, *Sociometry*, 1974 (37) 1-12.
- Goldman, W. en Ph. Lewis, Beautiful is good: evidence that the physically attractive are more socially skillful, *Journal of Experimental Social Psychology*, 1977 (13) 125-130.
- Gottman, J., J. Gonso en B. Rasmussen, Social interaction, social competence, and friendship in children, *Child Development*, 1975 (46) 709-718.
- Gross, A. E. en C. Crofton, What is good is beautiful, *Sociometry*, 1977 (40) 85-90.
- Harden, R. R. en S. H. Jacob, Relationship between aggression of preschoolers and teachers' sex, *Psychological Reports*, 1978 (43) 1172-1174.
- Jackson, D. J. en T. L. Huston, Physical attractiveness and assertiveness, *Journal of Social Psychology*, 1975 (96) 79-84.
- Jones, R. A., *Self-fulfilling prophecies. Social, psychological, and physiological effects of expectancies*. New York, 1977.
- Landy, D. en H. Sigall, Beauty is talent: task evaluation as a function of the performer's physical attractiveness, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1974 (29) 299-304.
- Lerner, R. M. en J. V. Lerner, Effects of age, sex, and physical attractiveness on child-peer relations, academic performance, and elementary school adjustment, *Developmental Psychology*, 1977 (13) 585-590.
- McCandless, B. R. en H. R. Marshall, A picture sociometric

- technique for preschool children and its relation to teacher judgments of friendship, *Child Development*, 1957 (28) 139-147.
- Plantenga, J., *Groepskohesie, samenwerking en de relatie daartussen*. Stageverslag Vakgroep Groepspsychologie, Psychologisch Laboratorium, Amsterdam, 1971.
- Retish, P. M., Changing the status of poorly esteemed students through teacher reinforcement, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 1973 (9) 44-50.
- Ross, F., *Konstruktie van een sociale competentieschaal voor kinderen tussen de 2 en 4 jaar*. Stageverslag Vakgroep Groepspsychologie, Psychologisch Laboratorium, Amsterdam, 1974.
- Saxe, L., The ubiquity of physical appearance as a determinant of social relationships, in: M. Cook en G. Wilson (Eds.), *Love and attraction. An international conference*. Oxford, 1979, 9-13.
- Schmuck, R. A. en P. A. Schmuck, *Group processes in the classroom*. Dubuque (Iowa), 1979.
- Sigall, H. en N. Ostrove, Beautiful but dangerous: effects of offender attractiveness and nature of the crime on juridic judgment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975 (31) 410-414.
- Snyder, M., E. D. Tanke en E. Berscheid, Social perception and interpersonal behavior: on the self-fulfilling nature of social stereotypes, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1977 (35) 656-666.
- Van Hasselt, V. B., M. Hersen, M. B. Whitehill en A. S. Bellack, Social skill assessment and training for children: an evaluative review, *Behaviour Research and Therapy*, 1979 (17) 413-437.
- Winer, B. J., *Statistical principles in experimental design*. New York, 1971.
- Curricula vitae*
- W. Koomen (1938). Doctoraal examen psychologie in 1963; promoveerde in 1973 op het proefschrift 'Het gebruik van kenmerken bij de interpersoonlijke waarneming'. Is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Vakgroep Groepspsychologie van de Universiteit van Amsterdam. Houdt zich vooral bezig met interpersoonlijke waarneming en sociale beïnvloeding.
- Adres: Psychologisch Laboratorium, Weesperplein 8, 1018 WZ Amsterdam.
- H. C. Heldens (1937) studeerde sociale psychologie aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1979 doctoraal examen deed. Eerder was hij verbonden aan enkele beroepskeuzebureaus en aan een bedrijfspsychologisch bureau. Momenteel werkzaam bij het Bureau Personeelsvoorziening van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Adres: Roland Holstlaan 704, 2624 JC Delft

Manuscript aanvaard 25-6-'80